

OPATRZNY (152) *ai*

opatrzny (132), **opatrzny** (11), **opatrzni** (3), **opatrzni** (3), opatrzny *a.* opatrzni (3); opatrzny : opatrzny *ZapWar* (5:7), *Mącz* (10:1); opatrzny : opatrzni *FalZioł* (3:1), *GliczKsiąż* (1:1), *ZapKościer* (36:1); opatrzny : opatrzni *Calep* (3:3).

o oraz *a jasne*.

comp i sup (1+4) n(a)opatrzni(e)jszy (5).

sg m N opatrzny, n(a)opatrzni(e)jszy (57). ◇ *G* opatrzni(e)go (18). ◇ *D* opatrzni(e)mu (10); -emu (1), -(e)mu (9). ◇ *A* opatrzni(e)go, opatrzni(e)jsz(e)go (13); -ého (4), -(e)go (9). ◇ *I* opatrzni(e)m (7). ◇ *f N* opatrzni (5), opatrzni(a) (3). ◇ *D* opatrzni (2) *ZapKościer* 1582/26, 1583/54. ◇ *A* opatrzni (2). ◇ *I* opatrzni (3). ◇ *L* opatrzni(e)j (1). ◇ *n N* opatrzni(e) (1). ◇ *A* opatrzni(e) (1). ◇ *pl N m pers* opatrzni, opatrzni(e)jszy (15). *subst* opatrzni(e), opatrzni(e)jsz(e) (3). ◇ *G* opatrzni(e)ch (2). ◇ *D* opatrzni(e)m (2). ◇ *A m pers* opatrzni(e); -é (1), -(e) (1). ◇ *I m* opatrzni(e)mi (3) *GliczKsiąż*, *BibRadz*, *SarnStat*, opatrzni(e)mi (1) *BielŻyw*; ~ -émi (1), -(e)mi (2). *f* opatrzni(e)mi (1).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVII w.*

1. *Przewidujący, zapobiegliwy, baczny, ostrożny; circumspectus Mącz, Calep, JanStat; providens, providus Mącz, Calep, Cn; cautus Mącz, Calep; prudens Calag, Vulg; consideratus Calep, Cn; curiosus, oculatus, paratus, sagax Mącz; provisus HistAl (143) : OpecŻyw 53; PatKaz III 121; FalZioł V 48v, 51, 52v; Gdy w łzczęfcu będziefz nie podwyłłay fie, a gdi fie łzczęfcie zmieni będz opatrzny BielŻyw 19, 29; GlabGad 03v; Leop Eccli 42/9; A dla tegoż mamy być dobrze opatrzniemi y vzbroyonemi przeciw włzytkim niebełpieczeńftwam. BibRadz II 57b marg, Ták łą dobrze opatrzni Bifkupi/ iż bifkupftwo Koleńkie rowna fie łrzedniemu kroleftwu. BielKron 285v; Kázimierz iáko opatrzny Krol: pełne miał łtodoły y łpichlerze zboża w káżdym imieniu BielKron 375, 103, 161v, 375 marg, Llll4v; Homo non modo prudens, verum etiam (quod vidi) curiosus, Nie tylko mądry ále też opatrzny/ Pieczołowity. Mącz 73a; Ut cautus est ubi nihil opus est, iákoć opatrzny gdzie nie potrzebá. Mącz 264d, 42a, 259c, 279d, 364a, 405d (11); NIewiem iákoby kto mogł thák opatrzniem być/ iżby łye mu niegdý Przygodá nieprzydálá SienLek 14v; Stárzy ludzie waleczni opatrzni gdzie fie z wołkiem połóżyli ná noc [...] okopáli fie wálem iż wał był rowno z namioty BielSpr 7v; tá nauká walki/ nie mniefz w iáwnym potkániu/ iáko w tháiemnym zełfcu nieprzyiácielá w łpomága opatrzne Rycerftwo. BielSpr 20, 1; Calag 212a; CzechEp 103; Cautus. Prudens, circumspectus et qui sibi scit cavere. – Ółtrozny, opatrzny. Calep 174a; Consideratus – Káżdą rzecz rozwazaiący, mądry, opatrzny. Calep 246a; Providens. Prudens, qui praevidet futura et cavet. – Opatrzni. Calep [867]b, 199b, [867]b; iż należy ná opatrzni(e)go Pána przelzłych rzeczy pámięć máiac/ pilno przegłádác przyłzłé SarnStat 369 [idem] 382, 651, 902, 1104; Máietność łprawuiąc/ ták opatrzni(e) byłá/ W klubie zwykłey trzymáiac/ nic nie rołprołzłýłá. PaxLiz E; Odmykác do bogaczá zdrajca łię nie leni. Lecż Chryłferos opatrzny czuł łię w powinności: Przygotował łię dobrze dla tákowych gołci. KlonWor 42, 42, 77.*

opatrzny na co (1): w łprawach dzielny/ y wręcznych robotách miłterny/ gniefzác łię z łercá nie wmiál/ wmiłłoci bliźniego był gorący/ miłłofierny/ mądry/ y opatrzny ná włzytko. SkarŻyw 460.

opatrzny na czym (2): PApirius był w Rzymie ták łłáchetne dzyecię/ Ná włzem dobrze opatrzne PaprPan N, C3.

opatrzny w czym (10): [przygody i szkody inych ludzi] Czynią człowieką mędrzłego/ w fwyh rzeczach opátrznieyłego. *BierEz* K4; *BielKom* C5v; *GliczKsiąż* N3; *GroicPorz* 112v; *HistRzym* 87v; *BielSpr* 25; Cokolwiek poczniefz miły fynu/ Bądź we wżytkim opátrzny [*Attende tibi fili in omnibus operibus tuis*] *BudBib Tob* 4/15; *SkarŻyw* 527; *ActReg* 24; *ITem*, Rotmiłtrze máią bydź w tym opátrzni [*providere debebunt*; Ciż Rotmiłtrze máią tego pilnować *JanStat* 334]/ áby nikogo zá towarzyfz nie przyjmowáli/ ieno nawięcý ná ośm koni *SarnStat* 428.

W połączeniach szeregowych (9): *BielKom* C5v; piánim fwym wyftáwili Papieżá áż do niebá/ yż ieft náuczony/ pilny/ ípráwiedliwy/ czuyny/ y opátrzny *BielKron* 216v, 305, 400v, 409v; Ma też Mołkwá fwe dáry ośobne w rzeczách Rycerfkich że fą czuyni/ opátrzni/ połufzni *BielSpr* 66v; *BiałKaz* Iv; *GórnRozm* Kv; *SarnStat* 454.

W przeciwstawieniu: »gnuśny, nieopatrzny ... opatrzný« (2): *HistAl* B5; Vbeśpieczenie czyni człowieką gnuśnego/ niedbáłego/ nie połufznego: á boiaźń/ opátrznego/ połufznego/ porządneho *GórnRozm* Kv.

Szeregi: »opatrzny a dowcipny« (1): *Mącz* 399b cf *W przen*.

»opatrzny i gotowy« (1): Ażá by Bog przedfię nád tobą woley fwey wykonać nie mógł: gdyby to iuż ták chciał mieć? chociaż byś ty niewiem iáko opátrzny y gotowy był bronić fie fámeo? *CzechRozm* 232v.

»mądry a (i) opatrzný« [*szyk 3:1*] (4): *BielŻyw* 146; Bo pátrż iż mądry á opátrzny gołpodarz gdy postrách iáki będzie ftychác o iákim ogniu/ [...] o wnet wodi ná dom nánośi. *RejZwierc* 134; *BielSpr* b4; wniefzczęściu ćierpliwy/ wpowadze mądry y opátrzny/ á w modlitwie práwie vftáwiczny. *SkarŻyw* 527.

»roztropny a opatrzný« (1): KOth z lacinfkiego iakoby roftropny á opathrzný *FalZioł* IV 7a.

»rozumny a (i) opatrzný« (2): rodzicowye fty m fwym obyczáyem nie zdádzą fie być ludźmi rozumnymi á opátrznymi/ gdy wychowanie dobre wfobie tłumiá á opákuyá. *GliczKsiąż* F3; *GórnRozm* H2.

»rządny, opatrzný« (1): Wenetowie ledwie rządni opatrzni in sua Rep. Ius Ciuitatis mu dali *ActReg* 24.

»opatrzny a sprawny« (1): Gdyż też y przygodá zá káżdym chodzi: iáko woyná/ práwo/ ogień/ powodź/ zły vrodzay/ grad/ chorobá: co opátrzny á ípráwny człowiek/ bez grzechu/ ma mieć ná pieczy. *GostGosp* 2.

W przen (9) : Na opatrzniefzy ieft czas, bo wżitkich rzeczy doznawa. *BielŻyw* 3; daleko wolę mieć ftarfzych powážność opatrzná/ nizli młodych pirzchliwość nie opatrzná *HistAl* B5; I kto rządzí/ opatrzná mocá niebieskie y ziemskie rzetzy/ iedno Marya? *KrowObr* 164; Provida solersque natura, Opátrznego á dofciptnego rozumu. *Mącz* 399b; Mátká opátrzna kościoł Chrześciánfki/ [...] vpátruie ludźi/ vpátruie czas vpátruie y mieyfce rc. *NiemObr* 85; iż ludzka złość żadná miará ze wżyftkich ftron rozumną y opátrzná bydź nie może (*marg*) Pan Bog niecnoćie y złości rozum odiał. (–) *GórnRozm* H2; *SarnStat* 1036, 1056, 1185.

α. *W funkcji rzeczownika (4)* : W fercu opátrznego odpoczywa mądrość: á nieuki wfífelkie wycwiczy. *Leop Prov* 14/33, *Eccli* 21/24.

W przeciwstawieniu: »nieopatrzný ... opatrzný« (1): Vřtá nie opátrzných głupie rzeczy będą powiádać: ále řlowá opátrzných gwichtem będą ważone. *Leop Eccli* 21/28.

Szeregi: »mádry a opatrzný« (1): łácnó o řzczęście mádremu á opáthrznemu. *BielKron* 400v.

Personifikacja (1): A pořłáwřzy po řwá radę/ po pana Mádrého/ Opatrznę⁸⁰/ Sprawiedliwe⁸⁰/ ij Cznegó z Miłófierným/ rořkázáľ aby fami na tey rzeczy řiedli. *ForCnR* D3v.

a. *Tytuł grzecznościowy stosowany wobec mieszczan piastujących godności; providus JanStat* [zawsze w połączeniu z imieniem lub nazwiskiem] (55) : Iakom ya nye sezwał zlyachatnegó [.] pawła swyelgyey opaczi do opatrzného franciska myesczanyna warszewskyego nyezbyľ go y nyezadaľ yemv cztherech ran krwawich *ZapWar* 1518 nr 2207, 1503 nr 1912, 1508 nr 2048 [2 r.], 1518 nr 2205, nr 2231, [1519] nr 2246 (13); Wyrażono w Krakowie przez Floriana Bawara ij Iána Sandetzkiego/ nákladem opatrzného męża pana Iána Hallera. *OpecŻyw* [194]; Przyszędwszy przed prawo nasze miasta Kościerziny Opatrzna Anna Maraszikowa Ciotka, Opatrzného Wociecha Marářzyka W Wielgim Podliesiu mieszkaiący przy ktory także sprawie bel Sliachetny Daid Tesmer Pan tegoż wyzei napisanego. *ZapKościer* 1580/10, 1579/1v [2 r.], 2 [2 r.], 3v [2 r.], 1580/10, 11v [2 r.] (32); opátrzného A. [providum A; opátrzného *JanStat* 522] ná Woźného źiemie Krákwskiéy obráľifmy y pořrzygli *SarnStat* 573, 830, 955, 1120.

2. *Wynikający z przezorności, rozsądku; circumspectus Calep* (2) : Bo wřzytki tve drogi řá łátwie/ á opátrzne řády tve [iudicia tua in providentia]. *BudBib Iudith* 9/5; *Calep* 199b.

3. *Dotyczący spraw wymagających zapobiegliwości* (3) :

Wyrażenie: »opatrzná niedbáłość« (3): A by nie Pan Bog řtrzegľ z miłófierdzia řwego/ á czo wiedzieć nacźby nam iuź dawno wyřzły thy opáthrzne niedbáłości nářze. *RejZwierc* 186, 191v řp.

4. *Zaopatrzoney* (3) :

opatrzný w co (1): áby ćwiczeni do boiu/ y w potrzeby woienne opátrzniefzy byli *GrabPospR* K2v.

opatrzný czym (1): Gromiľá [Wanda] Niemcá bronią opátrzného. *KlonKr* A3v.

W połączeniu szeregowym (1): Miáľtá by lepřze byľy/ opátrzniefze/ powáźniefze/ mocniefze. *BielKron* 334v.

*** *Dubium:* *Może błędnie zamiast: „opatrzeniem”* (1) : My przerzeczonym y innym złým rzeczám chcąc zábiefzeć/ y króľstwá nářzého nie vřzkodzeniu y także Koścíoľom y Klářtorom opátrzným chcąc pomoc [*Ecclesiarum et Monasteriorum utilitatibus provida circumspetione providere cupientes JanStat* 723] *SarnStat* 904.

Synonimy: 1. *baczný, mádry, pieczołowity, roztropny, rozumny.*

Cf NIEOPATRZNY, OPATRZONY